

ТЕНДЕНЦІЇ ТА РОЗВИТОК АНТИПЕДАГОГІКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

І.Кравець

Анотація. У статті з'ясовано тенденції та розвиток антипедагогіки як педагогічної науки, здійснено її ретроспективний аналіз.

Ключові слова: альтернативна освіта, антипедагогіка, нове виховання.

Аннотация. В статье выявлены тенденции и развитие антипедагогика как педагогической науки, осуществлен её ретроспективный анализ.

Ключевые слова: альтернативное образование, антипедагогика, новое воспитание.

Summary. In the article the trends and development of antypedagogy as pedagogical science are elucidated, the retrospective analysis of it is realized.

Key words: alternative education, antypedagogy, new education.

Постановка проблеми. Антипедагогіка – це один із напрямків сучасної альтернативної педагогіки, який відкидає існуючу систему освіти, як репресивну і таку, що стверджує неприйнятні культурні зразки. Таким чином, антипедагогіка заперечує саму сутність виховання, яка сприймається як цілеспрямований процес, що носить свідомо виховний характер [10, с.18]. Цей радикальний напрямок розвинувся в Західній Європі. Головними його представниками вважають Екхарта фон Браунмюля (Німеччина), Хуберта фон Шонебека (Німеччина), Алісу Міллер (Швейцарія), а попередником в Польщі – Януша Корчака.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що поняття «антипедагогіка» трактується науковцями неоднозначно.

Метою статті є на основі ретроспективного аналізу з'ясувати тенденції та розвиток антипедагогіки як педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна енциклопедія визначає антипедагогіку, як протестуючий рух у педагогіці, що виник на початку 70-х років ХХ ст., який заперечує існуючу теорію і практику виховної діяльності. Антипедагогіка виразила протест педагогічній омніпотенції (всевладності педагогічного мислення), яка стримувала розвиток ініціативи, самостійності особистості, її волевиявлення, що негативно позначалось на результатах педагогічної діяльності в цілому.

Прийнятий у першій частині назви цього руху префікс *анти-* свідчить про контрастність поставлених тез, а також має завдання справити досить сильне враження на слухача. Антипедагогічний рух зберіг подвійність сенсу протесту (лат. *contestor* – заперечувати), що знаходиться в його основі: виражає бунт і заперечення, і в той же час підтверджує цінність, в ім'я якої заперечує. Руйнування та створення виховної системи єднаються в цьому русі у нероздільну цілісність, хоча він не є однорідним і не всі його представники в однаковій мірі беруть участь у різних формах опору і створення альтернативних розв'язань. Антипедагогіка має багато значень і відтінків через різноманітність застосованого її представниками префікса *анти-* по відношенню до аналізованих явищ [2, с.154].

Польський педагог і науковець Вінцентій Оконь визначає антипедагогіку як рух протесту проти педагогічного тоталітаризму, виховуючого суспільства [3, с.52].

Стефан Волошин, польський теоретик і дослідник педагогічних течій і напрямків, стверджує, що антипедагогіка радикально протистоїть будь-якій педагогіці авторитарного, репресивного виховання, яке трактує людину як предмет. На його думку, таке виховання є неправомірним, оскільки нав'язує дитині іншу систему вартостей. Загальне визначення антипедагогіки – «підтримувати, а не виховувати». Це дозволяє будувати автентичні стосунки між дорослими і підростаючим поколінням, що опираються на взаємній приязні. Вчений вважає, що антипедагогіка – це один із шляхів ширшого руху сучасного пошуку «альтернативної гуманістичної педагогіки», педагогіки, яка робить з суб'єктності дитини основну і непорушну педагогічну категорію [9, 67-68].

Екхарт фон Браунмюль у своїх роздумах стверджує, що антипедагогіка – це теорія опору проти виховання, це теорія теорії виховання. Вона є теоретичним спростуванням теорії виховання [5, с.144].

Натомість, на думку Хуберта фон Шонебека, антипедагогіка не є черговою версією педагогізування сучасного світу. Її підхід повністю інший, революційний. Тому автор висловлює радикальну позицію, використовуючи термін «amication». Це слово походить від латинського «amicus», що означає друг. Х. фон Шоенбек наголошує, що дружба з дітьми опирається на забезпечення прав

дитини та опори на психодинамічну концепцію людини. Антипедагогіка – це особливий німецький внесок в рух за права дитини, однак він являє собою настільки повну систему і означає настільки величезний перелом у педагогіці, що Хуберт фон Шонебек вважає його за основу нових міжлюдських стосунків [5, с.7].

Антипедагогіка концентрується на можливостях будування справжніх автентичних стосунків між дорослим і молодим поколінням, які опираються на взаємну приязнь і свободу. В їх основі покладені такі основні гасла: «Я відповідальний за самого себе!», «Це належить до моєї сутності буття людини», «Дослідіть це та поважайте!», «Підтримуйте мене лояльно, але не виховуйте мене за мене» [8, с.87].

Таким чином, наведені приклади дають підстави стверджувати, що антипедагогіка розглядається як альтернатива педагогічного підходу до світу, який, «виховуючи» молоду людину «homo educandus» має своїм завданням підтримувати, замість того, щоб виховувати.

Варто зазначити, що термін «антипедагогіка» обов'язково викликає негативне ставлення, оскільки асоціюється з якоюсь шкідливістю, або, принаймні, з некомпетентністю в галузі виховання. В дійсності, проголошувачі цього нового педагогічного напрямку сильно наголошують на тому, що антипедагогіка не є антитезою здорової педагогіки. Вона є новим поглядом з «іншого боку», з боку дитини, на ту ж саму річ, яка до цих пір розглядалась тільки з позиції дорослої людини.

Отже, антипедагогіка – це новий підхід до справи виховання, хоча погляди на його організацію можуть бути різними: від революційних (повністю відкидають виховання), до поміркованих, еволюційних, пов'язаних з багатим минулим цього педагогічного напрямку.

У зв'язку з цим виникає запитання: антипедагогіка – це заперечення, протест і загроза для педагогіки, яка практикувалась до цього часу, чи певне продовження традиційної педагогіки, але на нових основах? Найбільш загально антипедагогіку можна охарактеризувати, як альтернативну концепцію радикальної зміни виховання, яка спрямована не стільки на заперечення надбання педагогіки, скільки на її модернізацію [7, с.25]. Не зважаючи на те, що антипедагогіка є відносно новим явищем у світі роздумів над вихованням, можна помітити в межах цього руху різні постулати і тези, які походять з педоцентричних гасел, проголошуваних колись «новим вихованням».

Говорячи про «нове виховання», не можна не звернути увагу на головних попередників та натхненників цього напрямку педагогіки, якими були: Жан Жак Руссо, Джованні Енріке Песталоцці, Елен Кей, Марія Монтесорі та Януш Корчак.

Не зважаючи на значне ідейне споріднення перерахованих вище попередників «нового виховання», популярного на початку ХХ сторіччя напрямку, творці антипедагогіки кінця ХХ століття категорично відмежовуються від педагогічного минулого, включаючи прибічників педоцентризму «нового виховання». Тому не можна повністю ототожнювати погляди Руссо та інших педагогів минулого, з твердженнями представників сучасної антипедагогіки. Водночас варто визначити, що основні ідеї засновників педагогічної науки в окремих випадках збігаються з положеннями антипедагогіки, зміцнюють її аргументацію. Представники антипедагогіки розглядали виховання у тісному взаємозв'язку з природними прагненнями дитини до свободи як основної умови самореалізації, а також відповідальності за себе, як шляху до самостановлення. Можна висунути припущення, що антипедагогіка, не зважаючи на те, що це новаторських рух, будує свої теоретичні основи на критиці поразок і невдач попередніх педагогічних теорій. Це те, що відрізняє її від традиційної педагогіки, але не відриває повністю від теоретичної спадщини минулого [6, с.20].

Деякі науковці пов'язують генезис антипедагогіки з бунтом американської молоді в 60-70 роках ХХ століття, коли глобально обвинувачувався світ дорослих людей за будь-яке зло в сфері політики, економіки, суспільної реалізації, а також виховання. Це був своєрідний протест за створений тими ж дорослими світ, повний конфліктів, ненависті, безкінечних війн, роздратування, гарячкової погони за грошима і ненаситної жадоби помноження матеріальних благ неконтрольованим та абсурдним способом [4, с.57]. Тому основа цього руху, згідно з її представниками та прибічниками, криється не тільки в виховних передумовах, але має більш ширшу філософсько – культурно-суспільну природу.

Щодо педагогічної науки, цей напрямок народився як вираз опору проти всемогутності виховання, яка мала місце до того часу, і всевладного мислення дій педагогів, які трактували дитину, як пасивний матеріал для характерологічної обробки. Традиційна педагогіка була, на думку її критиків, здійсненням певних намірів на «соціальне замовлення». Ці «замовлення» впливали не стільки з намірів, потреб і прагнень народу, скільки з тимчасових потреб правлячої партії, її ідеології чи націоналістичних тенденцій.

Отже, антипедагогіка виросла з глибокого опору проти всевладності педагогічного мислення, щоб одночасно нагадати про такі вартості в освіті, як свобода, рівність, самостановлення, самовідповідальність чи любов.

Діапазон значення антипедагогіки також й сьогодні є неоднорідним. В різних фазах свого розвитку та у різних її творців він набуває іншого характеру.

В педагогічній літературі найчастіше виділяється 1975 рік як такий, від якого потрібно рахувати час перелому в педагогічній думці під назвою антипедагогіка. Ці межі визначив Хуберт фон Шонбек, керуючись, головним чином, роком видання першої книги про антипедагогіку, написану Екхартом фон Браунмюлем під назвою «Антипедагогіка. Навчання про скасування виховання» [7, с.79]. Назва, а також мериторичний зміст цієї праці стали справжньою подією, яка одночасно ввела в обіг загрозу стабільності *status quo* сучасної педагогіки.

Праця Браунмюля, що містить гостро сформульовані погляди, мала більше противників, ніж прибічників. До сьогоднішнього дня не погоджуються не тільки з радикальною критикою традиційної педагогіки, яка в ній виражена, але також і з назвою самого нового педагогічного напрямку «антипедагогіка», яка звучить негативно, асоціюється з певним видом протесту проти педагогіки, закоріненої в традиції і культурі сучасної цивілізації.

Наступним критерієм, який визначає період виникнення антипедагогіки, вважають момент, коли з'явилися публікації на тему «нового виховання», від традиційного значення якого відмовилися антипедагогіки, користуючись новими визначеннями, такими як «підтримка», або «виховання з іншої сторони».

Неприйняття самими антипедагогами історичної перспективи генезису цього педагогічного напрямку робить те, що важко відділити конкретні історичні факти від їх суспільно-політичного контексту, а також джерел стимуляції або ініціації антипедагогіки.

З однієї сторони, творців антипедагогіки в США, Франції, Швейцарії та Польщі вважають осіб, які не називають своїх дослідницьких чи виховних досягнень словом антипедагогіка. З другої сторони, вони були до неї приєднані, надаючи завдяки цьому світовий вимір усьому напрямку. Якщо ж відійти від критерію народження антипедагогіки на основі першої публікації про неї, а прийняти за такий появлення нової парадигми, то час, коли вона з'явилася, є різним для різних держав.

У США початком антипедагогіки вважається народження руху за права дитини як громадянської ініціативи, яка у своїх ідейних і організаційних положеннях виходила далеко за межі діяльності державних і міжнародних організацій даного профілю. У 1965 році американським діячем Руху Прав Дитини, колишнім вчителем і автором антипедагогічних книжок Джоном Холтом було створено товариство Асоціація Джона Холта. У Сполучених Штатах він видав багато книжок, таких як «До чорта з дитинством», яка є програмною працею руху за права дитини. Він також видав журнал, на сторінках якого інформував батьків, якими юридичними засобами вони можуть скористатися, якщо шкільна бюрократія робитиме їм перешкоди.

Джон Холт у питаннях про відносини з дітьми висловлюється однозначно: «Я хочу, щоб вони мали право визначати, коли, скільки і від кого вони хочуть вчитися, і щоб могли вирішувати, чи хочуть вони вчитися в школі, і якщо так, то в якій і скільки годин в день. Жодне право, крім права на життя, не є таким важливим, як це. Свобода навчання людини становить частину свободи її мислення і є більш важливою, ніж свобода слова. Якщо ми когось позбавляємо права визначати самому, чим він буде цікавитись, ми знищуємо свободу його думки. В дійсності, ми кажемо йому: тобі не можна думати про те, що тобі цікаво і що для тебе важливо – ти повинен думати про те, що цікаво і важливо нам» [5, с.141].

Серед американських попередників антипедагогіки відзначають психолога Річарда Фарсона. Його книга «Права людини і дитини» вважається фундаментальним поглядом, який обґрунтував новий тип співдії дорослих та дітей. Фарсон протистоїть позиції байдужості до дітей. Він зазначав, що надання дітям більших прав не означає, що тим самим їх позбавляють батьків. На його думку, не можна заперечити факту, що дорослі багато можуть запропонувати дітям. Фарсон вважає, що не можна дійти до відмови урегульованого співіснування з дітьми. На його думку, дорослі повинні в більшій мірі скористатися зі свого вміння оцінювати ситуацію, свого досвіду, сили переконання і здатності діяти, оскільки діти врастають в суспільство, наслідуючи зразок світу дорослих [5, с.139].

У Франції ініціаторами антипедагогіки стали особи, що не займалися питаннями педагогічних досліджень. Вони звернули увагу суспільства на потребу нового погляду на дитину, як істоту, що сама вирішує про своє життя і розвиток. Перший з них – це антипсихіатр Мауд Манноні, який у своїй книзі «Страшне виховання» (1973 р.) представив результати досліджень, що ілюструють деструктивний характер впливу традиційної освіти на дітей.

Друга особа – лікар Фредерік Лебур, котрий, завдяки своїй книжці «Народження без примусу», започаткував у 1974 р. антипедагогічну перспективу досліджень акушерської практики. Він нагадав сучасникам про повну поваги поставу щодо новонароджених. Як лікар і акушер, він перший

зацікавився почуттями та досвідом новонароджених і змінив ставлення до народження та способу народження. Лебур був першим лікарем сучасності, котрий займався потребами й почуттями новонародженої людини, і замислився, яким чином можна встановити з нею відносини, наповнені турботи та поваги [5, с.132].

Представниця швейцарської антипедагогіки Аліса Міллер – психоаналітик, і, одночасно, одна з творців її критичного стовпа, окресленого назвою «чорна педагогіка». На сторінках своєї книжки «На початку було виховання», вона показує сфери псевдовиховання і їх часто трагічні імплікації, спричинені прихованими механізмами впливу педагогіки на життя дітей.

В Італії антипедагогіка знайшла своє місце в сучасній дискусії про виховання і його інституції, головним чином, через дуже популярні в цій країні психоаналітичні книжки Аліси Міллер. Початок експансії нового напрямку припадає на 80-х роки ХХ століття, проте в цій країні не виділився якийсь окремих представник цього нового типу мислення про виховання.

Попередником антипедагогіки в Польщі вважається Януш Корчак, котрий в своїй праці з дітьми вперше визнав їх право вирішувати за себе, їх право до поваги. Він проголошував те, що дитина не є кандидатом у люди, а є людиною. Організована ним «Дитяча Спілка» підлягала засадам справедливості, братерства, рівних прав та обов'язків усіх її членів [1].

У Польщі першою статтею, яка сигналізувала про існування антипедагогіки в сфері сучасних гуманітарних досліджень, була стаття німецького професора соціології виховання Хармута Гресе «Соціалізація або виховання», яка з'явилася в 1984 році і залишилась без уваги серед педагогів. Перші розгляди з епістемологічних і антропологічних положень антипедагогіки ініціював Богуслав Сліверський статтею «Чи повинні ми виховувати?». У 1988 р. Станіслав Ручінський започаткував інший напрямок досліджень, а також боротьбу за зміну в Польщі педагогічної парадигми в душі антипедагогіки на сторінках статті «Виховання як впровадження у цінісне життя».

Варто зауважити, що погляди антипедагогів викликають далеко не однозначну реакцію серед представників традиційної педагогіки. Зокрема, Ян Рутковський, Майкл Вінклер, Пьотр Магер, Мечислав Савіцький зазначають, що уявлення про звільнення дитини від виховання є ідеалістичним, оскільки антипедагоги не беруть до уваги діалектичну єдність свободи та примусу, права та обов'язків, особистості та суспільства. Якщо дитину не виховувати, то все починає виходити з під контролю і може спричинити багато спотворень. Суспільство, крім свободи, вимагає також ієрархії[6].

Аналізуючи твердження антипедагогів, що розвиток дитини відбувається природнім шляхом, де дитина сама знає, що для неї краще, традиційні педагоги зазначають, що розвиток дитини вимагає створення для неї певних умов, і при цьому певного спротиву. Крім того, будь-який розвиток відбувається під певним впливом суспільства в цілому.

Таким чином, аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що антипедагогіка виникає як протест проти «педагогічного тоталітарного виховуючого суспільства». Представники антипедагогіки обґрунтували відмову від виховання як цілеспрямованого формування особистості. На їхній погляд, виховання викликає патогенні для свідомості особистості процеси, руйнує психічне здоров'я дитини внаслідок непосильних вимог, які ставить перед ним цивілізація.

Антипедагоги протиставляють своє розуміння дитячої природи традиційному. На їхню думку, не слід вважати, що діти самі не здатні зрозуміти, що є добрим або поганим. Функція дорослого – тільки супроводжувати духовно-моральну і фізичну еволюцію дітей, котрі повинні усе робити лише за власним бажанням.

Література

1. Korczak J. Jak kochać dziecko: Prawo dziecka do szacunku.-Warszawa : "Żak", cop. 2002. – 199 s.;
2. Pomykalo W., Suhodolski B. (red.) Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa, 1993, s. 52
3. Okoń W. Dziesięć szkół alternatywnych.- Warszawa, 1997.-208 c.
4. Puślecki W. Przesłanki antypedagogiki kształcenia w wolności//W: Kształcenie wyzwajające w edukacji wczesnoszkolnej/- Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1996.- s. 56-62,
5. Schoenbeck v.H. Antypedagogika w dialogu: wprowadzenie w rozmyślanie antypedagogiczne; przekł. [z niem.] Dorota Sztobryn.- Wyd. 2.- Kraków : "Impuls", 1994.- 197 s.
6. Śliwerski B. Współczesne teorie i nurty wychowania/- Wyd. 5.-Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls", 2005. – 403 s.
7. Śliwerski B. Przekraczanie granic wychowania od "pedagogiki dziecka" do antypedagogiki: [praca habilitacyjna]/.- Łódź:Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1992.- 133, [2] s.;
8. Szkudlarek T., Śliwerski B. Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki.- Kraków: "Impuls", 2000.- 185 s.;
9. Wołoszyn S. Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku.- Warszawa, 1997.- s.67-68
10. Żłobicki W. Antypedagogika – czyli wspieranie zamiast wychowania: w kręgu rozważań o pedagogii pogranicza // Wychowanie na co Dzień.- 1995, nr 2, s. 18-20